

**ДЭЛХИЙН УЛС ОРНУУДЫН БҮСЧИЛСЭН ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО, БҮС
НУТГУУДАД ХУВААХ ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТ, БУСАД ОРНУУДЫН ТУРШЛАГА**
(Мэдээлэл лавлагаа)

Д.Живгаагүнсэл, Ө.Мөнхтунгалаа

АГУУЛГА

Удиртгал

1. Дэлхийн улс орнуудын бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын нийтлэг хандлага, хүн амын төвлөрлийг сааруулах арга, зохицуулалт, бүс нутгуудад хуваах шалгуур үзүүлэлт
 - 1.1. Дэлхийн улс орнуудын бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын нийтлэг хандлага
 - 1.2. Хүн амын төвлөрлийг сааруулах арга, зохицуулалт, бүс нутгуудад хуваах шалгуур үзүүлэлт
2. Бүсчлэн хөгжүүлэх бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлсэн бусад орнуудын туршлага
 - 2.1. Англи
 - 2.2. ХБНГУ
 - 2.3. ОХУ
 - 2.4. Канад

Ашигласан материал

УДИРТГАЛ

Судалгааны зорилго

Энэхүү судалгааны зорилго нь дэлхийн улс орнуудын бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын нийтлэг хандлага, хүн амын төвлөрлийг сааруулах арга, зохицуулалт, бүс нутгуудад хуваах шалгуур үзүүлэлт, бүсчлэн хөгжүүлэх бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлсэн улс орнуудын туршлагыг судлахад оршино.

Судалгааны үр дүн

Судалгааны сэдвийн хүрээнд дэлхийн улс орнуудад хэрэгжүүлж ирсэн бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын арга, зохицуулалт, бүс нутгуудад хуваах шалгуур үзүүлэлт, бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлж ирсэн арга, төрийн зохицуулалтын асуудлууд, бүс нутгийн хөгжлийг дэмжих институцийг бүрдүүлэх асуудлуудыг тусгасан болно.

Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг үр дүнтэй хэрэгжүүлсэн улс орнуудын хөгжлийн үндсэн чиглэл нь нутаг дэвсгэрээ харьцангуй тэнцвэртэй бүсчлэн хөгжүүлэх, хүн амын амьдралын жигд нөхцөлийг хангах асуудал, эдийн засгийн хөгжлийн түвшин, нийгмийн байгууллын хэлбэрээс үл хамааран ихэнх улс орны төрийн бодлогын нэг чиглэл болсоор ирсэн байна.

Хөгжингүй орнууд нь бүсийн бодлогыг нутаг дэвсгэрээ тэнцвэртэй хөгжүүлэх гол арга зам гэж үзэж, хөрөнгө хүч, бодлого, төлөвлөлтийн хувьд ихээхэн анхаарч, дараах асуудлуудын хүрээг хамарсан цогц арга хэмжээг нарийн төлөвлөж хэрэгжүүлдэг байна. Үүнд:

- Улс орны бүх мужийг үндэсний нэгдсэн зах зээл болгон хувиргах
- Хоцрогдсон хөдөө аж ахуйн мужийн эдийн засгийг дэмжих, бүсийн ялгааг багасгах
- Хот, хөдөөгийн шилжих хөдөлгөөний үйл явцыг зохицуулах
- Хөдөлмөрийн болон байгалийн нөөцийг зүй зохистой ашиглах
- Аж үйлдвэрийн шинэ төвүүдийг оновчтой байршуулах зэрэг болно.

Ихэнх улс орнууд бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэхдээ санхүүгийн дэмжлэг, бизнесийн орчныг сайжруулах, төлөвлөлт, удирдлагын бүтэц, механизмыг боловсронгуй болгох зэрэг нийтлэг арга хэрэгслээр зохицуулалт хийжээ.

Төвлөрлийг сааруулах асуудлыг дэлхийн улс орнууд тодорхой түвшин, хэмжээнд байх ёстой зүйл гэж үздэг ч, харин түүнийг хэрхэн ямар хүрээнд, ямар арга зам сонгон хэрэгжүүлэх вэ гэдгийг өөр өөрсдөө аль үр дүнтэй гэсэн хувилбараар зохион байгуулдаг байна.

Шилжих хөдөлгөөн тулгамдсан асуудал болж, энэ талаар бодлого хэрэгжүүлсэн улс орнуудын туршлагаас үзэхэд ерөнхийдөө 4 чиглэлээр асуудалд хандсан байна.

1. Шилжих хөдөлгөөнийг зогсоох.
2. Шилжих хөдөлгөөнийг удирдан чиглүүлэх.
3. Шилжих хөдөлгөөнийг урьдчилан сэргийлэх.
4. Шилжих хөдөлгөөний сөрөг үр дагаврыг арилгах

Эдгээр зохицуулалтын хүрээнд зарим хотыг хаалттай болгох, зөвшөөрөлгүй иргэдийг хүчээр нүүлгэх, хаягийн бүртгэлээр дэглэм тогтоох, ажил эрхлэлтэд хяналт тавих, орон сууцтай болох боломжийг хязгаарлах, хүнсний норм тогтоох, шилжих хөдөлгөөнд нөлөөлдөг голлох шалтгаан болох ажилгүйдэл, ядуурлыг бууруулах, шилжих хөдөлгөөний сөрөг үр дагаврыг багасгахад чиглэгдсэн тэднийг ядууралд орохоос сэргийлэх арга хэмжээг авсан нь багагүй амжилтад хүрчээ.

Түүнчлэн хөгжиж буй зарим орон ядуусын хороолол болон зөвшөөрөлгүй оршин суугчдын асуудлыг хуульчилсан нь тэдний аюулгүй байдал, эрх ашгийг хамгаалсан хүнлэг үр дүнтэй арга хэмжээ болсон байна.

Дэлхийн улс орнууд бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэхдээ улс орноо бүхэлд нь хамарсан, эсвэл тодорхой бүс нутгийг онцгойлон анхаарсан гэсэн хоёр үндсэн чиглэлийг баримталж иржээ.

Эхний чиглэлийг Англи, Франц, Япон, Швед зэрэг оронд голлон баримталж байсан бол дараах чиглэлийг АНУ, Канад, ХБНГУ, Голланд, Бельги, Норвеги, Дани зэрэг оронд анхлан хэрэгжүүлсэн байна.

Бүс нутгийн хөгжлийн бодлогоо боловсруулахдаа бүс нутгийн эдийн засгийн хөгжил, амьжиргааны үзүүлэлт, төв (*нийслэл*)-өөс алслагдсан байдал, тухайн бүс нутгийн байгаль цаг уур, хөгжлийн судалгааг үндэслэн төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлдэг байна.

Тухайлбал, Англи улсын хувьд хүн амыг тараан байршуулах, сул хөгжилтэй бүс нутгийн хөгжлийг дэмжих зорилгоор татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт, бизнесийн таатай орчныг бүрдүүлэх, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээг авч байсан бол, ХБНГУ-ын хувьд хөдөөнөөс хүн ам нягт шигүү суурьшсан хот суурин газар уруу чиглэсэн хүн амын хөдөлгөөнийг сааруулах арга хэмжээ авах жижиг дунд хэмжээний суурин газрын дэд бүтцийг хэвээр нь хадгалж, өргөтгөн хөгжүүлэх, хүн ам тархуу суурьшсан газарт ч иргэдэд соёл, ахуйн үйлчилгээ, улсын болон хувийн секторын ажил үйлчилгээг ойртуулан эрэлт хэрэгцээг нь хангахад чиглэсэн бодлого боловсруулан хэрэгжүүлсэн байна.

Эдгээр орнуудын хөгжлийн туршлагаас харахад эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн түвшин өнөөгийхтэй нь харьцуулахад ерөнхийдөө доогуур байсан үед улс орныхоо нутаг дэвсгэрийг жигд хамруулсан бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг түлхүү хэрэгжүүлж байсан байна.⁴⁵

⁴⁵“Дэлхийн улс орнуудын бүсчилсэн хөгжлийн туршлагаас” Илтгэл, доктор Л.Цэдэндамба.

Ихэнх улс орнуудад бүсийн хөгжлийн бодлогыг Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал, эсвэл бодлого гэсэн бодлогын баримт бичгүүдэд төрөөс бүс нутгийн хөгжлийг дэмжих бодлогыг түлхүү тусгаж, Парламент, Засгийн газар, шууд захиргааных нь байгууллагууд, тэдгээрийн доод шатны төрийн захиргааны харьяа газрууд, нутгийн захиргааны байгууллагууд хариуцан ажилладаг. Мөн хувийн хэвшлийнхэн болон иргэд, хуулийн этгээдүүдийг татан оролцуулдаг байна.

Бүс нутгийн хөгжлийг дэмжих олон талт үйл ажиллагааны үр нөлөө нь эцсийн дүндээ үндэсний болон орон нутгийн түвшинд бодлого, институци хоёрыг хэрхэн уялдаатай зохион байгуулж чадах нь чухал ач холбогдолтой.

Учир нь бүс нутгийн бодлогын хүрээг тодорхойлохдоо түүнийг хэрэгжүүлэх институцийн хангалттай бааз суурь бүрдүүлээгүй, өмнөх дэглэмийн институцийг шинэ нөхцөлд түүнийг орлох институцийг байгуулалгүйгээр татан буулгасан, эсвэл зохих ёсоор тухайн институцийг бэхжүүлээгүйгээс үр дүнд хүрээгүй байна.

Дэлхийн олон оронд бүс нутгуудыг хөгжүүлэх болон ядуурлыг бууруулах хүчирхэг хөшүүрэг Кластер нэг талаас төрийн, нөгөө талаас хувийн хэвшлийнхний санаачилга давамгайлсан хоёр хэлбэртэй байх бөгөөд хөгжиж буй орнуудаас эхний хувилбарыг сонгосон нь илүү амжилтад хүрчээ. *Тухайлбал, АНУ, Япон, Финлянд, Унгар, Польш, Словак, Чех, Словен, Болгор, Румын* зэрэг орнууд хөгжлийн бодлогоо кластерийн хандлагын үүднээс тодорхойлж Засгийн газар дэмжлэг үзүүлжээ.

Кластер нь *нэгд* үйлдвэрлэл, үйлчилгээний тодорхой хэсгүүдэд шаардлагатай бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, бий болгоход суурилсан, *хоёрт* үйлдвэрлэлийн үйл явцад суурилсан, *гуравт* инновацийн, *дөрөвт* тээвэр логистикийн гэсэн хэв шинжтэй байдаг.

Кластерын зарчмаар ажилласнаар үйлдвэрлэл, үйлчилгээний зардал буурч ашигт ажиллагааны түвшин ихээхэн дээшилдэг. Мөн өрсөлдөх чадвараа дээшлүүлэх таатай орчин бүрддэг, гадаад, дотоод зах зээлд гарах боломж сайжирдаг, Засгийн газар, хувийн хэвшил, судалгаа шинжилгээний байгууллагын гурвалсан холбоо үүсдэг гээд сайн тал их ажээ.⁵

Дашрамд дурдахад хөндөж тавихыг оролдсон асуудлууд ихээхэн өргөн хүрээтэй, нарийн түвэгтэй байсан учраас бүх зүйлийн агуулга, ач холбогдлыг нэг бүрчлэн гарган харуулах боломжгүй нийтлэг зохицуулалтыг авч үзсэн болно.

НЭГ. Дэлхийн улс орнуудын бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын нийтлэг хандлага, хүн амын төвлөрлийг сааруулах арга, зохицуулалт, бүс нутгуудад хуваах шалгуур үзүүлэлт

1.1. Дэлхийн улс орнуудын бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын нийтлэг хандлага

Аливаа улс оронд хэрэгжүүлж ирсэн бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын нийтлэг хандлага нь эдийн засаг, нийгмийн дэд бүтцийн хөгжлийг ойролцоо түвшинд хүргэх замаар хүн амын амьдрах, ажил эрхлэх, боловсрол эзэмших, эрүүл мэндээ хамгаалах нөхцөлийг нутаг дэвсгэрийн нийт хэмжээнд харьцангуй жигд бүрдүүлэх явдал юм.

Бүсийн бодлогын үндсэн чиглэл нь нутаг дэвсгэрээ бүсчлэн харьцангуй тэнцвэртэй хөгжүүлэх, хүн амын амьдралын жигд нөхцөлийг хангах асуудал эдийн засгийн хөгжлийн түвшин, нийгмийн байгууллын хэлбэрээс үл хамааран ихэнх улс орны төрийн бодлогын нэг чиглэл болсоор ирсэн.

⁴⁶"Кластерийн хандлагад тулгуурлан Монгол Улсын хөгжлийг хурдасгах зарим арга" Илтгэл, УБ., 2010 он, Л.Цэдэндамба.

Бүсийн бодлого нь тухайн улс орны үндэсний хөгжлийн стратегийн бүрэлдэхүүн хэсэг бөгөөд дараах үндсэн чиглэлийг хамаарна. Үүнд:

- Бүсийн хөгжлийн хөдөлгөгч хүч, тэдгээрийн харилцан үйлчлэлийн /механизмыг эдийн засгийн улсын болон хувийн сектор, бүсийн хөгжлийн гадаад, дотоод хүчин зүйлс, арга хэрэгсэл/ тодорхойлох
- Хөгжлийн нийт үндэсний болон бүсийн хүрээ, эдийн засгийн удирдлагын төвийн болон бүсийн түвшний харьцааг тогтоох
- Хоцрогдсон бүс нутгийн эдийн засгийг өөд татах, шинэ бүс нутаг, нөөцийг эзэмших
- Үндэстэн, угсаатны асуудал /олон үндэстний улсын хувьд/
- Хүн ам зүй, хотжилт шилжих хөдөлгөөний асуудлууд орно

Эдгээр чиглэл бүрд хэрэгжүүлэх тодорхой арга хэмжээ байх бөгөөд эдгээр нь төрийн бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын агуулгыг тодорхойлно. Бүсийн идэвхтэй бодлого явуулдаг ихэнх орны хувьд бодлогын агуулга нь ерөнхийдөө дараах хүрээг хамаардаг байна.

- Харьцангуй сул хөгжилтэй бүс нутгийг дэмжих
- Аж үйлдвэр хэт бөөгнөрсөн хот суурингийн төвлөрлийг багасгах
- Нэгэнт бүрэлдэн тогтсон төвүүдээс гадна аж үйлдвэрийн шинэ цогцолборуудыг бий болгох асуудал хамаарна.

Хөгжингүй орнууд бүсийн бодлогыг нутаг дэвсгэрээ тэнцвэртэй хөгжүүлэх гол арга зам гэж үзэж, хөрөнгө хүч, бодлого, төлөвлөлтийн хувьд ихээхэн анхаарч, ач холбогдол өгч байдаг бол буурай хөгжилтэй орнуудын хувьд энэ нь хэдийгээр хамгийн тулгамдсан асуудлын нэг боловч цогцоор шийдвэрлэнэ гэхэд хөрөнгө мөнгө, удирдлага, төлөвлөлт, зохион байгуулалтын чадавх байнга дутагдах нийтлэг бэрхшээл байдаг.

Өндөр хөгжилтэй орнуудын хувьд бүсийн бодлого дараах асуудлын хүрээг хамарч байна. Үүнд:

- Улс орны бүх мужийг үндэсний нэгдсэн зах зээл болгон хувиргах
- Хоцрогдсон хөдөө аж ахуйн мужийн эдийн засгийг дэмжих, бүсийн ялгааг багасгах
- Хот, хөдөөгийн шилжих хөдөлгөөний үйл явцыг зохицуулах
- Хөдөлмөрийн болон байгалийн нөөцийг зүй зохистой ашиглах
- Аж үйлдвэрийн шинэ төвүүдийг оновчтой байршуулах зэрэг болно.

1.2. Хүн амын төвлөрлийг сааруулах арга, зохицуулалт, хөгжингүй орнуудын туршлага

Улс орнуудын бүсийн төвлөрлийг сааруулах арга зохицуулалтыг тайлбарлах ойлголтын хүрээ ихэд өргөн учраас төлөвлөлтийн арга зүй, аргачлалын асуудлуудаас хүн амын төвлөрлийг сааруулах бодлого хэрэгжүүлсэн зарим орны туршлагаас авч үзье.

Төвлөрлийг сааруулах асуудлыг дэлхийн улс орнууд тодорхой түвшин, хэмжээнд байх ёстой зүйл гэж үздэг ч, харин түүнийг хэрхэн ямар хүрээнд, ямар арга зам сонгон хэрэгжүүлэх вэ гэдгийг өөр өөрсдөө аль үр дүнтэй гэсэн хувилбараар зохион байгуулдаг байна.

Бүс нутгуудад хуваах шалгуур үзүүлэлт

Зах зээлийн тогтолцоотой улс орнуудад баримталж буй онол, арга зүйн хандлагын хүрээнд бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын хамрах хүрээ, гол гол чиглэлүүдийг илрүүлэхдээ олон тооны шалгуур үзүүлэлтийг хэрэглэж иржээ. Үүнд:

- хүн амын амьжиргааны түвшин /нэг хүнд ноогдох бодит орлого, ажилгүйдлийн түвшин/ гэх мэт,
- дотоодын нийт бүтээгдэхүүний хэмжээ,

- аж үйлдвэрийн бүтэц,
- бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлт, борлуулалтын байдал,
- хүн ам зүйн үзүүлэлтүүд,
- эдийн засгийн голлох үзүүлэлт,
- нийгмийн хөгжлийн ерөнхий түвшин,
- байгалийн нөхцөл, нөөц баялаг,
- газарзүйн байрлал.

Улс орнууд өөрийн онцлогийг харгалзан дээрх шалгуур үзүүлэлтүүдээс сонгон аль нэгийг буюу хэсэг бүлгийг авч ашигласан байдаг. *Тухайлбал*, Скандинавын орнууд байгалийн нөхцөл, нөөц баялаг, газарзүйн байрлалыг, Франц хотжилтын түвшнийг, Англи хүн амын нягтаршил, тухайн бүс нутгийн төвөөс алслагдсан байдлыг онцгойлон сонгон авч бүсийн хөгжлийн бодлогоо тодорхойлоход анхаарсан байна.

Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэх арга хэрэгслүүд

Бүс нутгийн хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн арга зүй, аргачлалын хувьд үндэсний хэмжээний нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн стратегид бүс нутгийн хөгжлийн асуудал чухал байр суурь эзэлдэг, хөгжлийн бодлого хэрэгжүүлэхэд зайлшгүй шаардлагатай хөрөнгө, хүч, хэрэглэлийг тодорхойлж, хуваарилсан, үйлдвэрлэх хүчнийг зохистой байршуулах үндсэн зарчмыг боловсруулж хэрэгжүүлсэн, бүс нутгийн хөгжлийн шууд болон шууд бус үр дүнгийн төсөөллийг гаргаж, хотжилт, шилжилт хөдөлгөөн ба хүрээлэн буй орчны өөрчлөлтийн нөлөөллийг тооцсон арга зүйд тулгуурлан дараах аргачлал ашигладаг байна.

Бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэхдээ дараах аргачлал ашигладаг. Үүнд:

- Санхүүгийн дэмжлэг;
- Бизнесийн орчныг сайжруулах;
- Төлөвлөлт, удирдлагын бүтэц, механизмыг боловсронгуй болгох.

Санхүүгийн дэмжлэгт хөрөнгө оруулалт хийх, хөнгөлөлттэй зээл олгох, татварын хөнгөлөлт үзүүлэх, үндсэн хөрөнгийн элэгдэл хорогдлыг нөхөхөд дэмжлэг үзүүлэх, тээврийн хөнгөлөлт үзүүлэх, бүсийн нэмэгдэл олгох (*бүсийн, хилийн, хүйтний, алслалтын гэх мэт*), ажлын байр шинээр бий болгосны шагнал олгох зэрэг багтдаг.

Бизнесийн таатай орчныг дэмжих нь орчин үеийн бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэх чухал арга хэрэгсэл бөгөөд нийгмийн ба үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, банк санхүүгийн тогтолцоо, дэд бүтэц, төрөл бүрийн бирж байгуулах, мэдээллийн сүлжээ зэргийг боловсронгуй болгон сайжруулахад чиглэгддэг байна.

Төлөвлөлт, удирдлагын бүтэц, механизмыг боловсронгуй болгох нь улсын болон бүс нутгийн ашиг сонирхол, эдийн засаг, нийгмийн салбарын хүрээний бодлогыг уялдуулан зохицуулахад чухал үүрэгтэй юм. Бүсийн төлөвлөлтийн арга зүйн зарчмуудаас хамгийн чухал нь бүсийн асуудалд бүхэлд нь иж бүрэн хандах явдал гэж үздэг. Энэ чиглэлд хоёр үзэл санаа давамгайлж байна.

Нэг дэх нь⁴⁷, Бүсийн төлөвлөлт, эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн ихээхэн ялгаа үүсч төрийн оролцоо зайлшгүй болсон “хямралтай” бүс нутгуудыг хөгжүүлэх хөтөлбөр боловсруулснаар хязгаарлагдана гэж үзэх үзэл юм. /АНУ, ОХУ-д илүү өргөн тархсан/ Энэ үзэл санаа нь санхүүгийн болон хүний нөөцийн хомсдолтой, үндэсний хэмжээнд бүсийн асуудлыг бүрэн шийдвэрлэх бололцоогүй ядуу буурай орнуудад хамгийн тохиромжтой бодлого гэж үзсэн байна.

⁴⁷“Монголын бүс нутгийн хөгжлийн төлөвлөлт, удирдлагын асуудлууд”, УБ., 2004 он. Р.Ринчинбаатар.

Илүү олон орны дэмжлэгийг хүлээж буй **Хоёр дахь** чиглэл нь нутаг дэвсгэрийнхээ тэнцвэртэй хөгжлийг хангах зорилгоор бүс нутгийг хамарсан иж бүрэн хандлага /Франц, Итали зэрэг орон хэрэглэсэн/ юм. Иж бүрэн хандлага гэдэг нь тухайн улс орны эдийн засаг, улс төрийн байдал, үндэсний хөгжлийн түвшин, бусад тодорхой нөхцөлүүдээс хамаарч бүсийн төлөвлөлт нь ялгаатай байх нь ойлгомжтой юм.

Шилжих хөдөлгөөн тулгамдсан асуудал болж, энэ талаар бодлого хэрэгжүүлсэн улс орнуудын туршлагаас үзэхэд ерөнхийдөө дөрвөн чиглэлээр асуудалд хандсан байна.

1. *Шилжих хөдөлгөөнийг зогсоох.* Энэ хүрээнд зарим хотыг хаалттай болгох, зөвшөөрөлгүй иргэдийг хүчээр нүүлгэх, хаягийн бүртгэлээр дэглэм тогтоох, ажил эрхлэлтэнд хяналт тавих, орон сууцтай болох боломжийг хязгаарлах, хүнсний норм тогтоох зэрэг шилжих ирэгсдэд янз бүрийн хориг тавих арга хэмжээ багтдаг байна. Энэ бодлогын 1950-1970 онд хэрэгжүүлж байжээ. Энэ нь шилжих хөдөлгөөний зогсооход шууд нөлөөлдөг ч хүний эрхэд халдсанаараа байнгын эсэргүүцэлтэй тулгарч байсан байна.
2. *Шилжих хөдөлгөөнийг удирдан чиглүүлэх.* Энэ бодлого нь шилжих хөдөлгөөн зайлшгүй байх ёстой гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, түүний эерэг үр нөлөөг нэмэгдүүлэхэд чиглэгддэг. Өөрөөр хэлбэл, шилжих хөдөлгөөний урсгалыг шаардлагатай гэж үзсэн бүс нутаг руу чиглүүлэн шилжигсдэд ажил эрхлэх, нийгмийн үйлчилгээнд хамрагдах болон бусад боломжийг бий болгох арга хэмжээг хэрэгжүүлдэг. Ийм бодлогыг Мексик, БНСУ, үр дүнтэй явуулсан боловч шилжих хөдөлгөөний урсгал хөгжлөөр давуу бүс нутгууд руу чиглэн, бусад хэсэгт суурьших нь мөн л бага байсаар байжээ.
3. *Шилжих хөдөлгөөний урьдчилан сэргийлэх.* Энэхүү бодлогын хүрээнд шилжих хөдөлгөөнд нөлөөлдөг голлох шалтгаан болох ажилгүйдэл, ядуурлыг бууруулах, тэгш бус байдлыг арилгах замаар хүн амыг орон нутагт нь тогтоон барихад чиглэсэн арга хэмжээ авдаг. Харин ихээхэн хөрөнгө хүч шаарддаг, үр дүн нь урт хугацааны дараа мэдрэгддэг онцлогтой. Энэхүү аргыг Латин Америкийн зарим орон, тухайлбал, Перу улсад хэрэгжүүлж, энэ хүрээнд хөдөөгийн фермер, хоршоологчдыг дэмжин, үйлдвэрлэлийн бүтээмжийг нэмэгдүүлэх арга хэмжээ авснаар ихээхэн үр дүнд хүрсэн хэдий ч технологийн шинэчлэл нь эргээд ажиллах хүчний илүүдэл бий болгож байжээ.
4. *Шилжих хөдөлгөөний сөрөг үр дагаварыг арилгах.* Энэ бодлого нь шилжих хөдөлгөөний үр дагаварыг шилжин явагчдын уугуул болон шилжин явсан нутаг дэвсгэрт нь багасгахад чиглэгддэг ба шилжин ирэгчид тухайн хотын хөгжилд зохих хувь нэмэр оруулж, хөдөөд чиглэсэн хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэхэд ихээхэн үүрэгтэй гэж үзэж, дэмжих арга хэмжээг хэрэгжүүлдэг байна. Тухайлбал, Малайзын Каула Лумпур хотод гудамжны жижиг худалдаачдыг сургалтанд хамруулж, тоног төхөөрөмж, ажлын байраар хангах зэргээр тэднийг ядууралд орохоос сэргийлэх арга хэмжээг авсан нь багагүй амжилтанд хүрчээ. Түүнчлэн хөгжиж буй зарим орон ядуусын хороолол болон зөвшөөрөлгүй оршин суугчдын асуудлыг хуульчилсан нь тэдний аюулгүй байдал, эрх ашгийг хамгаалсан хүнлэг үр дүнтэй арга хэмжээ авсан байна.

Хүн амын шилжих хөдөлгөөн өнөө үед ялангуяа хөгжиж буй орнуудад ихээхэн түгээмэл байгаа бөгөөд өндөг хөгжилтэй Япон улс гэхэд шилжих хөдөлгөөнийг сааруулж, хөдөө амьдарч байгаа иргэдийг тэнд нь тогтвортой суурьшуулахын тулд эдийн засаг, нийгэм, соёлын төрөл бүрийн арга хэмжээ авч үүнд асар их хөрөнгө оруулдаг ажээ.

ХОЁР. Бүсчилсэн хөгжүүлэх бодлого үр дүнтэй хэрэгжүүлсэн гадаадын зарим орнуудын туршлага

Дэлхийн улс орнууд бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэхдээ улс орноо бүхэлд нь хамарсан, эсвэл тодорхой бүс нутгийг онцгойлон анхаарсан гэсэн хоёр үндсэн чиглэлийг баримталж иржээ.

Эхний чиглэлийг Англи, Франц, Япон, Швед зэрэг оронд голлон баримталж байсан бол дараах чиглэлийг АНУ, Канад, ХБНГУ, Голланд, Бельги, Норвеги, Дани зэрэг оронд анхлан хэрэгжүүлсэн байна.

Бүс нутгийн хөгжлийн бодлогоо боловсруулахдаа бүс нутгийн эдийн засгийн хөгжил, амьжиргааны үзүүлэлт, төв (нийслэл)-өөс алслагдсан байдал, тухайн бүс нутгийн байгаль цаг уур, хөгжлийн судалгааг үндэслэн төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлдэг байна.

2.1. Англи улс

Англи улс нь улс орноо бүхэлд нь бүсчлэн хөгжүүлсэн орнуудын нэг бөгөөд Европын орнуудаас хамгийн түрүүнд 1920 оноос эхлэн төр засгийн түвшинд эдийн засгийн бүсчилсэн хөгжлийн асуудлыг авч үзсэн байдаг. [Mc Crone. (1969)].

XX зууны эхэн үед Европод аж үйлдвэрийн хувьсгал эхэлж нүүрсний болон төмрийн хүдрийн ордуудыг тойрсон аж үйлдвэрийн төвлөрөл бий болж эхэлсэн бөгөөд Английн Шотланд, Уэльс, Умард бүс, Өмнөд Мидленд, Германы Рур, Бельгийн Валани, Францын Умард бүс болон Лотаринг зэрэг бүс нутагт энэ төвлөрөл эрчимтэй явагдаж, нүүрс олборлолт, хар металлург, хөлөг онгоц, хүнд машин болон нэхмэлийн аж үйлдвэр түлхүү хөгжих болсон байна.

Автомашин, нисэх онгоц, цахилгаан техник, радиоэлектроник, хэвлэлийн болон химийн үйлдвэрлэл зэрэг аж үйлдвэрийн шинэ шинэ салбарууд Европын эдийн засаг-газарзүйн тохиромжтой байршил бүхий бүсүүдэд бий болсноор урьд нь хөгжилтэйд тооцогдож байсан зарим бүс нутгийн хөгжил хоцрогдох болж, Английн дээр дурдсан Шотланд, Уэльс, Умард бүсүүдэд ажилгүйдэл ихэсч, хүн амын амьдралын түвшин доройтсоноос бусад бүс нутгууд руу чиглэсэн “Их нүүдэл” эхэлжээ.

Энэ үед /1928 онд/ Англи улсын Засгийн газраас сул хөгжилтэй бүс нутгуудын ажилгүйчүүдэд шинээр мэргэшил олгох, туслах ажлыг зохион байгуулж эхэлсэн нь бүс нутгийн хөгжлийг дэмжих чиглэлээр авсан анхны томоохон арга хэмжээ болсон. 1929-1932 оны дэлхийн эдийн засгийн хямралын дараа бүс нутгийн хөгжлийг дэмжихэд чиглэсэн төрийн бодлого улам эрчимжиж Шотланд, Өмнөд Уэльс болон Умард бүсийн баруун, зүүн хэсгийн хөгжлийг дэмжих талаар **1934 онд тусгай хууль** гаргажээ. Энэ хууль нь бүхэлдээ дээрх 4 бүсэд ажилгүйдэл, ядуурлыг бууруулах зорилгоор үйлдвэрлэл, үйлчилгээг дэмжиж ажлын байр олноор бий болгоход чиглэсэн юм.

1967 онд “Хөгжлийн онцгой бүсүүд”-ийг тогтоож тэдгээрт төр, засгийн зүгээс үзүүлэх тусламжийг үлэмж нэмэгдүүлж 1969-1979 оны хооронд зөвхөн аж үйлдвэрийн салбарыг дэмжих зорилгоор гэхэд 5 тэрбум фунт стерлинг зарцуулсан байна. 1970-аад оноос Англи улс Европын холбоонд элсэн орсноор бүс нутгийн хөгжлийн асуудлууд олон улсын шинж чанартай болж Европын холбооны бүс нутгийн хөгжлийн сан 1975 оноос эхлэн Английн сул хөгжилтэй бүс нутгуудад тусалж эхэлжээ. Европын холбооны энэхүү тусламж нь Английн төр, засгаас энэ талаар явуулж байсан бодлоготой нягт уялдан зохицсон байсан нь чамлалтгүй үр дүнд хүрэхэд нөлөөлсөн байна.

Энэ үед Англи улсын Засгийн газраас дараах тодорхой арга хэмжээ, үйл ажиллагааг эрчимтэй хэрэгжүүлсэн байна. Үүнд:

- **Татварын хөнгөлөлт, урамшуулал олгох**- Сул хөгжилтэй бүс нутгуудад аж үйлдвэрийн салбарыг хөгжүүлэхэд онцгой анхаарч компани, аж ахуйн нэгж хөгжлийн онцгой бүсэд өөрийн салбараа нээсэн тохиолдолд барилга байгууламж, тоног төхөөрөмжийнхөө үнийн 22 хүртэлх хувийг хөнгөлөх ба ажлын байр шинээр бий болгосны шагнал олгодог.
- **Ажлын байр бий болгох**- Өндөр мэргэшилтэй ажиллах хүчийг бусад бүс нутгаас шилжүүлснээс гарах зардлыг улсаас төлөх, улсын захиалгыг хөнгөлөлттэй нөхцөлөөр олгох.
- **Түрээсийн хөнгөлөлт үзүүлэх**- Сул хөгжилтэй бүс нутагт үйлдвэрлэл үйлчилгээний зориулалт бүхий байрыг хөнгөлөлттэй түрээслэх боломж олгох
- **Мэдээллээр хангах**- Үйлдвэрлэл эрхлэхэд шаардлагатай бүх төрлийн мэдээллээр тогтмол хангаж, орон нутгийн засаг захиргааны зүгээс тусламж дэмжлэг тогтмол үзүүлэх.

Эдгээр арга хэмжээ нь хувийн секторт түлхүү хэрэгжиж байсан байна.

Үүний зэрэгцээ Англи улсын төр, засгийн зүгээс сул хөгжилтэй бүс нутгуудад **хүн амын нийгмийн асуудлуудыг** шийдвэрлэх чиглэлээр ихээхэн анхаардаг байсан байна. Тухайлбал, **хэт төвлөрлийг сааруулах бодлогыг бүс нутгуудыг хөгжүүлэх** зорилготой нягт уялдуулан явуулж байсан байна. Үүнд:

- Төр захиргааны томоохон байгууллагуудыг шилжүүлэн байршуулах
- Нийгмийн болон үйлдвэрлэлийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх, хөгжлийг тэтгэх голомт болж чадах хотуудыг бий болгох зорилгоор Шотланд, Баруун умард бүсэд тус бүр 4, Умард бүсэд 3, Уэльсэд 2-ыг хотуудыг байгуулах
- Мөн тухайн бүс нутгуудад гадаадын хөрөнгө оруулалтыг оруулах зэрэг болно.

Англи улсад бүс нутгийн хөгжлийн талаар явуулж байгаа бодлого нь ямар нам төр засгийн эрхэнд байгаагаас хамаарч зарим үед энэ бодлого эрчимжиж, зарим үед саарах хандлагатай байсан байна.

Засгийн газрын түвшинд бүс нутгийн хөгжлийн бодлогыг **Аж үйлдвэрийн болон Байгаль орчны яам** голлон хариуцдаг. Энэ яам нь тухайн бүс нутгийн хөгжлийг дэмжих бүсүүдийн хил хязгаарыг илрүүлэн баталж, аж үйлдвэрийн чиглэлээр сертификат олгож, улсын зээл тусламжийн хэмжээг тогтоож өгдөг. Түүнчлэн тухайн бүс нутгуудад тус яамны салбар байгууллагууд идэвхтэй ажилладаг байна. [Сдасюк.Г.В, Шевченко. Л.М., (1974)].

2.2.ХБНГУ

Герман улс нь 1960 оноос улс орноо бүсчлэн хөгжүүлэх бодлогыг боловсруулан хэрэгжүүлж эхэлсэн байна. Тус улсад бүсчлэн хөгжүүлэх асуудлыг “ХБНГУ-ын Үндсэн хууль”, “Орон зайн бүсчлэлийн тухай хууль болон бусад хууль тогтоомжоор зохицуулдаг байна. Анх 1969 онд батлагдсан “Орон зайн бүсчлэлийн тухай хуулинд орон зайн бүсчлэлийн талаарх үзэл, баримтлал, зорилт”-ыг хэрэгжүүлэх зарчмуудыг тодорхойлж, төр захиргааны бүх шатны /улс, муж, орон нутгийн/ байгууллагад мөрдүүлэх дүрэм журмыг оролцогч бүх талтай зөвшилцөн гаргадаг.

ХБНГУ-ын туршлагаар эдийн засгийн бүсийн хөгжлийн нөөц боломжийг судлахдаа **төлөвлөлтийн асуудлыг эн тэргүүнд тавьдаг бөгөөд бүсийн хэсэг нэг бүрийн бүтцийг харгалзан, тэнд амьдарч буй хүмүүсийг татан оролцуулдаг байна.**

Төлөвлөлтийн зорилго нь тухайн тавьсан зорилго биелэх хүртэл хэрэгжүүлэх арга ажиллагааг үе шат нэг бүрээр нь тодорхойлоход оршино. Өөрөөр хэлбэл, тодорхой шийдвэр гаргах, арга хэмжээ авах үндэс нь төлөвлөлт болдог. Төлөвлөлтийн гол бүрэлдэхүүн хэсэг нь:

- **Орон зайн бүсчлэлийн төлөвлөлт** - */Бүс нутгийн бүтцийн давуу, сул талуудыг илтгэн харуулсан эдийн засгийн мэдээ баримтаар чиг баримжаа авч, сул бүтэцтэй бүс нутаг салбарыг илрүүлэх/*
- **Салбарын төлөвлөлт** - */орон зайн төлөвлөлт нь өргөн хүрээтэй, ерөнхий байдаг учраас түүнийг салбар, ажил үүргийн тодорхой чиглэлээр нарийвчилж өгөх шаардлагатай. Энэ зорилгоор улс, муж улс, хот тосгоноос салбарын төлөвлөгөөг гарган ажилладаг/*
- **Санхүүгийн төлөвлөлт** - */Орон зайн бүсчлэлийн болон санхүүгийн салбарын төлөвлөгөөнд тусгасан арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэхийн тулд санхүүгийн төлөвлөлтийг хийхдээ урсгал зардал, орлогыг тусгасан захиргааны төсөв буюу төлөвлөгөөт төсөв, хөрөнгө оруулалтын зардлыг тооцсон хөрөнгийн төсөв буюу төлөвлөгөөт бүс төсвүүдийг тусгасан байх/ зэрэг болно.*

Нөхцөл байдлыг судалж тодорхой зорилгоор боловсруулсан орон зайн бүсчлэлийн төлөвлөлт, салбар, санхүүгийн төлөвлөгөө нь эдийн засгийн бүсийг хөгжүүлэх тодорхой арга хэмжээ хэрэгжүүлэх нэг үндэс болдог байна. Энэхүү төлөвлөлт төлөвлөгөө үндэслэн ХБНГУ нь дараах хөгжлийн онол, бодлогыг боловсруулжээ. Үүнд:

Хөдөөнөөс хүн ам нягт шигүү суурьшсан хот суурин газар уруу чиглэсэн хүн амын хөдөлгөөнийг сааруулах арга хэмжээ авах жижиг дунд хэмжээний суурин газрын дэд бүтцийг хэвээр нь хадгалж, өргөтгөн хөгжүүлэх хүн ам тархуу суурьшсан газарт ч иргэдэд соёл, ахуйн үйлчилгээ, улсын болон хувийн секторын ажил үйлчилгээг ойртуулан эрэлт хэрэгцээг нь хангахад чиглэнэ.

ХБНГУ-д Муж улсууд нь сумдад харьяалагддаггүй бие даасан хотууд болон сумдад хуваагдах ба сум нь олон хот, тосгоныг өөртөө нэгтгэдэг бөгөөд нутгийн өөртөө захирах ёс үйлчилдэг зарчмын дагуу орон нутгийн бүх асуудлыг хуулийн хүрээнд өөрсдөө хариуцдаг эрх эдэлж, үүрэг хүлээдэг байна. Энэ ч үүднээс эдийн засгийн бүсийн хөгжлийн асуудлыг Парламент, Засгийн газар, шууд захиргааных нь байгууллагууд, тэдгээрийн доод шатны төрийн захиргааны харьяа газрууд, нутгийн захиргааны байгууллагууд хариуцан ажилладаг. Мөн хувийн хэвшлийнхэн болон иргэд, хуулийн этгээдүүдийг татан оролцуулдаг байна.

2.3.ОХУ

Оросын умард хязгаар түүнтэй адилтгах бүс нутагт оршин суугчдад */ажилчин, албан хаагчид, тэтгэвэр, тэтгэмж авагчид, анхан болон дунд шатны мэргэжлийн боловсролын сургуульд суралцагсад/* тухайн газар нутгийн байгаль цаг уурын онцлог, төвөөс алслагдсан байдал зэргийг харгалзан тэдгээрийн цалин, тэтгэвэр, тэтгэмж, тэтгэлгийг тодорхой коэффициентээр /районный коэффициент/ нэмэгдүүлэн олгодог.

Бүсийн нэмэгдлийн коэффициентийн хэмжээ нь тухайн газар нутгийн байгаль цаг уурын онцлог, алслагдсан зэргээс хамаарч харилцан адилгүй байдаг. Жишээлбэл, хамгийн алслагдсан Хойд мөсөн далайн арлууд, Саха /Якут/, Чукотка, Курилийн арлууд, Камчатка, Сахалин мужийн тодорхой нутагт оршин суугчдын бүсийн нэмэгдлийн коэффициент 2.0 байхад Красноярск, Мурманск, Хабаровск, Тюмень, Томск, Эрхүү муж, Алс Дорнодод 1.80-1.40 байдаг байна.

Мөн говь, цөлийн бүсэд болон далайн түвшнээс 1500 метрээс дээш оршдог газар нутгийн оршин суугчдад 1.40 хүртэл коэффициентийн нэмэгдэл олгодог.

Бүсийн нэмэгдлийн коэффициентийн хэмжээ, хэрэглэх журмыг ОХУ-ын холбогдох хууль тогтоомжоор зохицуулсан байдаг. Тухайлбал, ОХУ-ын Хөдөлмөрийн тухай хууль тогтоомжийн дагуу умард хязгаар, түүнтэй адилтгах бүс нутагт ажиллагсад тухайн бүс нутагт тасралтгүй ажилласан хугацааг харгалзан тодорхой хувийн цалингийн нэмэгдэл олгодог ажээ. */Трудовой кодекс РФ от 30.12.2001 статья 317/*

Мөн дээрх бүс нутагт нэг жилээс дээш амьдарч буй 30 хүртэлх насны залуучуудад ажилд орсон эхний 6 сараас эхлэн хагас жил тутамд 20 хувь улмаар 60 хүртэл хувийн нэмэгдлийг цаашид олгодог байна. */Постановление Совета Министров РСФСР от 22.10.1990 №458/* Энэхүү нэмэгдэл дээр бүсийн нэмэгдлийн коэффициентийг давхар хэрэглэдэг байна.

Үүнээс гадна дээрх бүс нутгуудад оршин суугчдад нэмэлт амралтын өдөр /цалингүй/, ажлын богиносгосон долоо хоног, ээлжийн амралтын нэмэлт хоног, эмчилгээний замын зардал, шилжин суурьших зардал олгох зэрэг хөнгөлөлт үзүүлэхээр заажээ. */Трудовой кодекс РФ от 30.12.2001 статья 319-323, 325-327/*

Төсвийн байгууллагад ажиллагсдын бүс нутгийн нэмэгдлийг холбооны болон мужийн төсөв, орон нутгийн засаг захиргааны төсвөөс гаргах бөгөөд төсвийн бус салбарт ажиллагсдын нэмэгдлийг тухайн ажил олгогч нар хариуцдаг. */Закон РФ "О государственных гарантиях и компенсациях для лиц работающих и проживающих в районах Крайнего Севера и приравненных к ним местностях" от 02.06.1993 №5082, статья 3/*

ОХУ-ын умард хязгаар, түүнтэй адилтгах бүс нутагт оршин суугчдад бүсийн коэффициент, умардын нэмэгдлийг олгодог шалтгаан, үндэслэлийг Оросын эрдэмтэн судлаачид "нийгэм-эдийн засгийн" /социально-экономический/, "биологийн" /медико-биологический/ гэж хоёр ангилж үздэг байна. Энгийнээр хэлбэл алслагдсан болон умардын хязгаар нутагт амьдрахад "өртөг өндөр, эрүүл мэндэд хохиролтой" гэж үздэг.

1) Нийгэм-эдийн засгийн үндэслэл

а/ төвөөс алслагдсан, дэд бүтэц сул хөгжсөн тул бүтээгдэхүүний өртөг, тээвэрлэлтийн зардал харьцангуй их байдгаас бараа үйлчилгээний үнэ хөлс өндөр;

б/ хоол хүнс, хувцаслалт, халаалт, түлш, цахилгаанд илүү их зардал гаргадаг

в/ ажиллах хүч ялангуяа мэргэжлийн ажилчид, боловсон хүчнээр тасралтгүй хангаж тогтвор суурьшилтай ажиллуулах шаардлагатай;

г/ бусад бүс нутгийнхантай харьцуулахад ахуй, соёлын түвшин доогуур;

д/ үйлдвэрлэл, аж ахуй эрхлэх боломж хязгаарлагдмал, үр ашиг бага;

2) Эмнэлэг-биологийн үндэслэл

ОХУ-ын умард хязгаар түүнтэй адилтгаж болох газар нутгийн байгаль цаг уурын хахир хүйтэн, хатуу ширүүн нөхцөл нь хүний эрүүл мэнд, бие организмд сөрөг нөлөө үзүүлдэг талаар эрдэмтэд судалж, бүс нутгийн жилийн дундаж температур, хамгийн хүйтэн, хамгийн халуун сар, улирлууд, агаарын чийгшилт, салхины хүч, агаарын даралт, хүнд хор учруулагч хорхой шавжийн тархалт зэргийг тодорхойлжээ.

Ер нь агаарын температур -7°C-аас бага байх үед салхины хүчний нөлөөгөөр температурын заалт улам доошилдог. Тодруулбал, салхины хурд нэг метрээр нэмэгдэхэд агаарын температур 2°C-аар хүйтэрдэг байна. ОХУ-д хүйтний улиралд гадаа ил орчинд

ажиллахыг хүнд, хортой нөхцөлд тооцож шатлал тогтоосон байдаг. Жич: /10*С-аас -15*С хүртэл-1-р зэрэглэлийн, -15*С-аас-20*С бол 2-р зэрэглэлийн, -20*-аас дээш бол 3-р зэрэглэлийн хүнд, хортой нөхцөлд тооцогддог байна/

Ийнхүү байгаль цаг уурын онцгой болон алслагдсан бүс нутагт амьдарч буй иргэдэд төрөөс дэмжлэг үзүүлэх нь тэднийг тухайн бүс нутагт амьдрах боломж бололцоогоор хангах төдийгүй хүн амын шилжилт хөдөлгөөн, бүс нутгийн эдийн засгийн хөгжлийг зохицуулахад чухал түлхэц болж байна.

2.4. Канад

Канад улс алслагдсан бүс нутгийн оршин суугчид, ажил олгогч нартаа тухайн газар нутгийн алслалт, байгаль цаг уурын байдал зэрэг нөхцөлүүдийг харгалзан тэдгээрийн цалин, орлогод ногдох орлогын албан татвараас тодорхой шалгуурыг үндэслэн татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт хэлбэрээр бүс нутгийн иргэдээ дэмждэг байна.

Ийм хөнгөлөлтийг 1987 оноос эхлэн олгож эхэлсэн бөгөөд дараах 2 үндэслэлээр олгодог. Үүнд:

- Цаг агаарын хүнд, бараа үйлчилгээний хязгаарлагдмал нөхцөл
- Гол зах зээлээс алслагдсан тул амьдралын өртөг өндөр

Энэ хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн бодлогыг “Хүн амын орлогын албан татварын хууль”-аар зохицуулдаг. Тус хуулиар хоёр төрлийн, гурван хэлбэрийн хөнгөлөлт, хасалт хийдэг байна.

- **Хүн амын орлогоос:**
 - а) Өдрийн 15\$-аар бодож жилд 5475\$-ыг орлогын албан татварын нийлбэрээс хасч тооцох,
- **Ажил олгогчоос:**
 - б) Ажилтны амралтаараа нутагтаа очих зардлыг жилд 2 удаа ажил олгогч санхүүжүүлсэн бол,
 - в) Тогтоосон ямар нэг хязгааргүйгээр эмнэлгийн үйлчилгээ авах зардлыг санхүүжүүлсэн бол тус тус хасалт хийнэ.

Татварын хөнгөлөлтийн хэмжээг бүс нутгийн алслалт, байгаль цаг уурын онцлог, бараа бүтээгдэхүүний өртөг зэрэг хүчин зүйлсээс улбаатай зардлуудын дарамтыг сулруулах үүднээс ялгавартай тогтоохдоо А буюу Умардын, Б буюу Завсрын бүсүүдэд хуваадаг байна. Чөлөөлөлтөд хамрагдах оршин суугчид тухайн бүс нутагт буюу А, Б бүсүүдэд хамгийн багадаа 6-аас доошгүй сар амьдарсан байх шалгуур үзүүлэлтийг ч тавьдаг.

Эдгээр бүсийг газарзүйн хувьд уртраг өргөргөөр нь маш нарийн тогтоосон байдаг.

А буюу Умардын бүсэд:

- Yukon
- Nunavut
- Quebec
- British Columbia
- Manitoba
- Ontario-ын хойд хэсгүүд, Мөн зүүн хойд бүсийн /“Labrador and Northwest territories”/ нийт нутгуудад оршин суугчид нь хөнгөлөлт буюу хасалтын (deduction) 100 хувийг эдлэх,

Б буюу Завсрын бүсэд доорх нутгуудын өмнөд хэсгүүд:

- British Columbia
- Alberta
- Saskatchewan
- Manitoba
- Ontario
- Quebec мөн Queen Charlotte, Anticosti Island, Sable Island” арлуудын нутгийн нийт оршин суугчид хөнгөлөлт буюу хасалтын (deduction) 50 хувийг тус тус эдэлдэг байна.

* * *

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

Ном:

- “Бүс нутгийн хөгжлийн төлөвлөлт, удирдлагын асуудлууд”, УБ., 2004 он, Р.Ринчинбазар
- “Монголын бүс нутгийн тогтвортой хөгжлийн асуудлууд”, УБ., 2004 он. Р.Ринчинбазар
- “Монгол орныг бүсчлэн хөгжүүлэхэд төрийн бус байгууллагын үүрэг роль, түүний ач тус, ашиглах зарим арга замын тухай”, УБ., 2004 он. Д.Тэрбиш
- “Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжил, хот байгуулалтын асуудал” Эрдэм шинжилгээний бага хурлын эмхэтгэл, УБ., 2001 он,
- “Дэлхийн улс орнуудын бүсчилсэн хөгжлийн туршлагаас” Илтгэл, доктор Л.Цэдэндамба

Цахим мэдээлэл:

- “Большая Российская Энциклопедия” www.slovari.yandex.ru
- <http://microeco.blog.gogo.mn/read/entry41563> - Эдийн засгаа бүсчлэн хөгжүүлсэн Англи улсын туршлага.
- <http://ubregion.ub.gov.mn/index.php?Option=com> - Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн өнөөгийн байдал,Цаашдын зорилт” сэдэвт үндэсний зөвлөлгөөний тэмдэглэл
- <http://www.cra-arc.gc.ca/menu-eng.html/> - Хуулиуд